

REPO VE TERS REPO İŞLEMLERİNDE YURTDIŞI VERGİ UYGULAMASI

Sedat Yetim*

1. Genel Olarak

Menkul kıymetler üzerinden yapılan repo ve ödünç işlemleri esas itibarıyla aşağıda açıklanan iki hukuki ilişkiden oluşmaktadır.

1. Menkul kıymetlerin ücret veya komisyon karşılığında ödünç verilmesi.

Bu tip kıymet ödünçü, daha önceki bir taahhüt nedeniyle teslimi gereken ve fakat portföyde bulunmayan menkul kıymetteki kısa dönemli açık pozisyonu gidermek için yapılır. Ayrıca, açığa satış durumunda işleme konu kıymet satıcı tarafından "dünç alınır. Daha sonra da yatırımcıya yeniden transfer için satın alışı yapılır.

2. Belli bir vadede geri almak üzere satış anlamına gelen "repo" ya da "satış-geri alış" işlemleri.

Bu işlemlerde ya kıymetler vadeli olarak ve geri almak üzere satılır ya da alıcı kıymeti satıcıya geri satma yükümlülüğünü değil hakkını elinde tutacak şekilde işlem yapılır.

Dolayısıyla, repo ve menkul kıymet üzerine ödünç işlemleri ortak özelliklere sahip olmakla beraber, repo ve satış - geri alış işlemleriyle menkul kıymet ödünç sözleşmeleri arasında bazı temel farklılıklar mevcuttur. Ayrıca, işlemler ülkeden ülkeye de farklılık göstermektedir. Ancak, ülkemizde repo işlemlerinin vergiye ve beyana tabi tutulduğu ve uygulamanın tartışıldığı şu günlerde işlemlerin vergisel yönünü ortaya koyabilmek için gerçek mahiyetlerinin çerçevesinin de iyi çizilmesi gerekmektedir. Repo, ödünç ve satış-geri alış şeklinde ifade edilen üç işlemin en belirgin ortak özelliği vade kaydı taşıması ve vadede geri alımı içermesidir. Ödünçte, amaç ödünç vermek iken repo da kesin satış ve geri alış işlemi baskındır. Amerika da ise, repo teminatlı kredi içeren kıymet alış verişidir.³ Kıymet repoda teminat vasfını haiz iken, ödünçte geri almak üzere kıymetten bir süre için vazgeçilmektedir. Gelir, repo'da faiz⁴, ödünçte ise ücret,

(1) Bankalar Yeminli Murakibi

(2) Özellikle ABD Uygulaması.

(3) Supreme Court, Yüksek Mahkeme'nin bu yönde kararları mevcuttur.

(4) Ya da hukuki nitelemeye bağlı olarak sermaye piyasası işlem kazancı.

komisyon ya da benzeri faiz dışı gelirdir. Repo ile satış-geri alış arasındaki fark ise geri teslimin, ilkinde yükümlülük ikincisinde ise hak olarak nitelendirilmesidir.

İşlemlerin vergilendirilmesinde esas alınan kriterler ise aşağıda ele alınmıştır.

Bazı ülkelerde repo, ödünç ve satış - geri alış işlemlerinin vergilendirilmesinde işlemlerin nasıl muhasebeleştirildiğine bakılmaktadır. Dolayısıyla, öncelikle işlemleri doğru bir şekilde muhasebeleştirmek gerekmekte, böylece vergiyi doğuran olayların tespiti daha kolay ve mümkün olmaktadır.

Bilindiği üzere, menkul kıymetlerin muhasebesinde, öncelikle işleme konu kıymetin mülkiyeti esas alınmaktadır. Yasal ya da ekonomik anlamda mülkiyetin asıl sahibinde mi yoksa borçluda mı olduğu vergiyi doğuran olayların tahlili ve yorumlanması açısından önemlidir.

İşlemlerden elde edilen faiz, komisyon, kar ya da gelir ise, kıymetin transferi neticesinde ortaya çıkmaktadır. Yani, kıymetlerin cari değerleri kayıtlarda yer alan değerlerinden daha yüksektir.

Tüm bu işlemlerin vergilendirilmesi kıymetten türetilen gelirin (faiz ve temettü gibi) yatırımcı ya da kıymetin ödünç vericisine veya satıcısına dağıtımını ve vade içinde kıymetlerin elde ettiği kupon ödemesi ve temettü gibi gelirlerin karşı tarafa ödenmesi zorunluluğundan dolayı da

bu işlemlerin Gelir Vergisi açısından değerlendirilmesini esas alır. Kıymetten türetilen gelire ilişkin stopaj uygulamasından dolayı uygulama farklılaşabilir. Yani yurtdışı uygulamasında net aktif vergisi ya da transfer vergisi gibi yükümlülükler gündeme gelebilir. Zira, yükümlü ile sorumlu, tek bir vergi konusu söz konusu olmakla beraber, farklı vergi kişiliklerini ifade etmektedir.

Ülkemiz mevzuatında gerçek ve tüzel kişi vergi mükelleflerinin yaptıkları repo ve ödünç işlemleri dolayısıyla vergilendirilmesinde, esas itibarıyla gelir ve kurumlar vergileri ile stopaj uygulaması söz konusu olmaktadır. Ayrıca, Damga Vergisi ve B.S.M.V. gibi mükellefiyetler açısından da vergiyi doğuran olaylar ortaya çıkmaktadır.

Vergiyi doğuran olayların tespiti ve yorumlanması, işlemlerin hukuki nitelendirilmesi yanında muhasebeleştirilmesiyle de paralellik arz ettiğinden, yurtdışı uygulamaları bu bağlamda vergisel muhasebe sistematığına ilişkin açıklamalarla birlikte değerlendirilmiştir.

2. Yurtdışı Uygulaması

2.1. Almanya'da Vergilendirme

2.1.2. Repo İşlemleri

Ödünç sözleşmeleri dışındaki işlemler Almanya'da repo işlemleri olarak değerlendirilmektedir (Pensionsgeschäfte). "Echte Pensionsgeschäfte" olarak isimlendirilen repo işlemlerinde ise, belli bir vadede geri alınmak üzere kıymet satışı söz

konusudur. "Unechte Pensiongecschafte" olarak bilinen repo işlemlerinde de kıymetin vadede geri satışı, yatırımcıya yükümlülük değil hak olarak tanınmaktadır.

Repo işlemlerinin muhasebesiyle ilgili hükümler Alman Ticaret Kanunu'nda yer almakta olup, 1993 yılından sonra yürürlüğe girmiştir. Alman Ticaret Kanunu'nun repo muhasebesiyle ilgili 340. maddesi hükmü esasen bankalar için uyulması zorunlu olmakla beraber, banka dışı şirketlere de uygulanabilir niteliktedir.

Geri satışın yükümlülük değil hak olarak tanındığı repo işlemlerinin muhasebeleştirilmesiyle ilgili olarak Alman Ticaret Kanunu'nun 340. maddesi şu hükmü ihtiva etmektedir.

"Kıymetlerin yasal ve ekonomik mülkiyetini iktisap eden alıcının bilançosunda, kıymetlerin yer alması zorunludur. Satıcı ise, kıymetlerin geri alımı için anlaşılan fiyatı bilançoda not olarak göstermek zorundadır."

"Echte" repoların muhasebesi ile ilgili hükümler ise şöyledir: "Alıcı, kıymetin ekonomik değil sadece yasal malikidir. Bu nedenle kıymetler satıcının bilançosunda değişme yapılmaksızın gösterilir. Vadede geri alınacak kıymetin değeri başlangıçta alınan miktarın altında ya da üstündeyse, farkın işlemin vadesine yayılması söz konusudur. Alıcı, repo satıcısına ödediği tutarı bi-

lançosunun aktifinde alacak olarak muhasebeleştirir. Alıcı aynı zamanda, alış ve satış fiyatları arasındaki muhtemel farkı da kayıtlarına alır."

Kıymete bağlı temettü ya da faiz gelirin muhasebeleştirilmesinde de yukarıdaki mülkiyet kavramı esas alınır. Yani, sadece kıymetin yasal maliki bu tip gelirleri talep edilebilir. Sonuç olarak, repo işlemlerinin vergilendirilmesinde esas alınan kriter de yasal ve/veya ekonomik mülkiyet kavramına dayanmaktadır. Ekonomik mülkiyet, ne alıcı ne de satıcı açısından vergilemede farklılık doğurmaktadır. Bu nedenle, hangi tarafın kıymetleri bilançoya dahil edeceği konusunda da ekonomik mülkiyet herhangi bir öneme sahip değildir. Vergi ve muhasebe açısından önemli olan yasal mülkiyettir.

2.2. Fransa'da Vergilendirme

Menkul kıymet üzerine ödünç piyasası işlemleri, Fransa'da esas itibariyle üç gruba ayrılmaktadır:

1. Menkul kıymet ödünç verme işlemleri

2. Réméré satışları

3. Daha yeni bir teknik olan ve teslim içeren pension livrees.

Vergi düzenlemeleri, esas itibariyle 17 Haziran 1987 tarihli 87-416 Sayılı Kanun, 23 Aralık 1988 tarihli 88-1201 sayılı Kanun ile 26 Haziran 1991 tarihli 91-716 Sayılı Kanun ve diğer sonraki Kanun ve alt düzenlemelerdir. Réméré ve pension

livrées henüz vergi düzenlemele-
rinde münhasıran yer almamaktadır.

2.2.1. Réméré İşlemleri

Yasal açıdan bu tip repo işlemleri hakkında Borçlar Kanunu'ndaki bazı hükümler uygulanır. Satış olarak tanımlanan işlemde, satıcı sözleşmeyi beş yıllık bir dönem içinde feshetme hakkına sahiptir. Uygulamada bu opsiyon daha kısa sürelerde kullanılır.

Réméré repo işlemleri hakkında vergi mevzuatında hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle yasal yapısı ile muhasebe yönü arasındaki farkın yarattığı bir belirsizlik söz konusudur.

2.2.1.i. Muhasebe Uygulaması

1989 yılında işlemlerin muhasebeleştirilmesiyle ilgili olarak yapılan düzenleme sonrasında, réméré işlemlerinin kayıtlara alınış şekli, ekonomik yapısına (kıymetle teminat altına alınmış finansal ödünç) yasal tanımından (opsiyonlu ödünç) daha fazla ışık tutmuştur.

Menkul kıymet satıldıktan sonra, satıcı gelir ya da gider kaydı yaparak işlemin sonucunu kar-zarar tablosuna yansıtır. Ancak, satışı iptal eden opsiyon kullanılırsa, yıl sonunda kar-zarar kaydının ters işlemle iptali gerekecektir. Dolayısıyla, uygulamada kar-zarar doğmaz (ekonomik bakış açısı).

Yıl sonunda yapılan değerlendirme ve tahakkuk eden faiz, kıymetler bi-

lançodaymış gibi dikkate alınır. Telafi şeklinde alıcıya yapılan ödeme de kıst esasına göre (pro-rata) muhasebeleştirilir.

Opsiyon kullanılırsa, kıymetler satışın iptalinin sonucu olarak maliyet bedelinden bilançonun aktifinde kayıtlara alınır. Tüm remere işlemlerinin tersi kayıt tesis edilir. Yıl sonunda başlangıç kar-zararı kayıtlarda bir şekilde yer alıyorsa, opsiyon kullanıldığı zaman iptal edilir.

Alımı müteakiben alıcı, menkul kıymetleri alım fiyatı üzerinden bilançosunun aktifinde muhasebeleştirir. Opsiyon satıcı tarafından kullanılırsa, telafi edici ödeme kıst esasına göre gelirlerle alınır. Kıymetlerin yıl sonunda değerlemesi yapılmaz.

Opsiyon kullanımıyla, remere alımı dolayısıyla tesis edilen tüm kayıtlar ters işlemle kapatılarak iptal edilir. Kar-zararın doğumu söz konusu değildir.

2.2.1.ii. Vergi Uygulaması

Uygulamada opsiyon genellikle ve yıl sonunda kullanılmaktadır. Bu nedenle muhasebeleştirme ekonomik realiteyi esas almaktadır.

Satıcı esas itibarıyla iki seçenekle karşı karşıyadır.

- Ekonomik duruma ve muhasebe uygulamasına paralel bir vergi uygulaması (opsiyon kullanılırsa vergiyi doğuran olay ortadan kalkacaktır).

- İşlemin yasal yapısını dikkate alan bir vergi uygulaması (opsiyon

kullanılmazsa ve kar ya da zararın doğumu durumunda)

İlk yaklaşım benimsendiğinde, herhangi bir vergi indirim ya da ilave kalemi gerekli değildir. İkinci yaklaşım benimsendiğinde, opsiyonun kullanımı nedeniyle ters çevrilen mali ayarlamaların yapılması söz konusudur. Yani, gerçekleşmemiş zarar veya yıl sonunda ilave ya da indirim kalemleriyle ilgili ayarlamalar yapılacaktır.

Alım, herhangi bir aktif kalem alımı gibidir. Karşı hesap çalıştırılmadığından dolayı kıymetlerle ilgili olarak yıl sonunda gerçekleşmemiş zarar söz konusu değildir. Opsiyonun kullanılması üzerine, bilanço kayıtları ters işlemle kapatılır.

Opsiyonun kullanılmasından önce, satılan kıymetten doğan faiz ya da temettü ödemeleri, alıcıya yapılır. Çünkü mülkiyet alıcıdadır. Verginin indirim kalemi olarak dikkate alınıp alınmayacağı tartışmalıdır. Komisyon ya da ücreti azaltmak suretiyle bu tip ödemelerin satıcıya transfer edilmesini taraflar kararlaştırabilirler.

Komisyon ya da ücret vergiye tabi faiz ya da ekonomik mülkiyetle bağlantılı olarak tahakkuk esasına göre matrahtan indirim kalemi olarak dikkate alınabilir veya sadece yasal mülkiyetle bağlantılı olarak fiilen ödenmişse vergiye tabi olağan gelir/harcama ya da matrahtan indirim kalemi olarak değerlendirilir.

İkinci durumda, yıl sonunda vergi ayarlamaları yapmak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Komisyon ya da ücret şeklinde ödünç verene yapılan ödeme Katma Değer Vergisi'nden istisnadır. Réméré repo işlemleri, işlemin yapısına bağlı olarak bazı vergilere (registrationduties) tabi olabilir. Réméré repo, borsa işlem vergisine tabi değildir (impôt de bourse).

2.2.3. Teslimli Pension Repo İşlemleri

Pension repo işlemlerinde vade başında kıymet ve para el değiştirir. Vadede ise işlem ters çevrilir. Satıcı kıymeti vadede geri almak zorundadır. Alıcıya işlem karşılığında satıcı tarafından ücret ödenir.

İşlemlerin hukuki niteliği ne Kanun ne de mahkemeler tarafından kesin olarak açıklığa kavuşturulabilmiştir. 1 Haziran 1990 yılından bu yana piyasada yerleşik ve kabul gören uygulama paralelinde işlemler gerçekleştirilmektedir. Buna göre, alıcı vade boyunca işleme konu olan kıymetin yasal mülkiyetini elinde tutmaktadır.

2.2.3.i. Muhasebe Uygulaması

Teslimli pension repo işlemlerinin muhasebesine ilişkin olarak sadece bankalar için düzenleme yapılmıştır.

Vade başında kıymetlerin alıcıya teslim edilmekle birlikte, satıcının bilançosunun aktifinden çıkış kaydı yapılmamaktadır. Kıymet karşılığında naktin alınması nedeniyle sadece

pasifte Borçlar Hesabı'na alacak yazılır. Yıl sonunda, değerlendirme kurallarına göre her iki hesabın değerlemesi yapılır. Vadede geri alımla birlikte, yapılmış tüm kayıtlar ters işlemle kapatılır. Kar ya da zarar doğmaz.

Alıcı kıymeti teslim aldığı anda bilançosunun aktifindeki Alacaklar Hesabı'nı çalıştırır. Menkul kıymetlerin aktifte portföye girişi yapılmaz. Genel kabul görmüş hesap ilkelerine göre, yıl sonunda Alacaklar hesabı değerlemeye tabi tutulur. Vadede ters kayıtla daha önce tesis edilmiş işlemler kapatılır. Kar ya da zarar söz konusu değildir.

Kıymete bağlı temettü ve faiz ödemeleriyle bunlardan kaynaklanan vergi kolaylığı kıymetlerin mülkiyeti alıcıya geçtiğinden, alıcıya aktarılır.

Ödenen komisyon ücreti alıcı tarafından kıst esasına göre alıcının gider hesaplarına alınır.

2.2.3.ii. Vergi Uygulaması

Otoritelerce yerleşmiş piyasa koşullarına uygun olarak yapılan pension repo işlemlerine yollama yapan iki yazılı açıklama vardır. Kurumlar Vergisi kapsamında bildirilen 1990 ve 1991 tarihli bu düzenlemeler, tam olarak resmiyete kavuşmamıştır.

Katma Değer Vergisi mevzuatına göre, yapılan komisyon/ücret ödemesi istisnalar arasında yer almaktadır. Ayrıca, diğer dolaylı vergilerin uygulanıp uygulanmayacağı konusu muğlaktır.

2.3. Japonya'da Vergilendirme

2.3.1. Repo İşlemleri

Maliye Bakanlığı'nın 10 Mart 1976 tarihli talimatına göre, repo işlemlerinin aşağıdaki kıstasları taşınması zorunludur;

- Sadece listede yer alan kurumlar ya da bu kurumlara benzer finansal yapıya sahip kurumlar repo işlemine girebilirler,

- Sadece, kamu ve özel sektör tahvilleri üzerinden repo işlemi yapılabilir. Hisse senetleri repo işlemlerine konu edilmezler,

- Repo fiyatı belli bir aralık içinde olmalıdır,

- İşlemlerin vadesi 1 yılı aşamaz,

- Repo işlemiyle iştirak eden aracı kurumların yaptıkları işlemlerle ilgili bilgileri Maliye Bakanlığı'na aylık olarak raporlamaları gerekmektedir.

2.3.1.1. Muhasebe ve Vergi Uygulaması

Repo işlemleri vergi açısından esas itibarıyla kredi gibi değerlendirilir. İşlemin yapısına uygun gerçekleştirilmesi halinde, işlemlerin menkul kıymet alım ve satımı şeklinde vergi uygulaması bakımından değerlendirilmesi mümkündür.

Kredi olarak değerlendirilirse, işlemin vadesi içerisinde kıymete bağlı olarak yapılan kupon ödemesi, satıcı açısından gelir olarak dikkate alınır. Satıcı, alıcı kıymeti elinde tuttuğu sürece Gelir Vergisi stopajını matrahtan indiremez ya da daha sonra

bu imkanı kullanamaz. Alıcı ise işlemin başlangıcından faiz ödeme gününe kadar olan dönemde bu kalem vergiden indirebilir ya da kredi olarak değerlendirebilir.

Repo işlemlerinde, "menkul kıymet işlem vergisi" uygulanır.

2.4. İngiltere'de Vergilendirme

2.4.1. Repo İşlemleri

2.4.1.1. Muhasebe Uygulaması

Ödünç alan açısından işlem, nakit teminata bağlanmış bir ödünç olarak kayıtlara alınır. Kıymetler Alacak Hesabı altında muhasebeleştirilir. Hesabın güncelleştirilmesi uygulaması yapılmaz. Alım satımdan doğan tüm kar, vade boyunca kar-zarar hesaplarında amortize edilir. Maliyet, alım satım kar/zararı ile vade boyunca kupon faizi tahakkukunu kapsar.

Ödünç veren açısından işlem, nakit teminata bağlanmış borç olarak kayıtlara alınır. Kıymetlerin bilançonun aktifinden çıkışı yapılmaz. Hesap güncelleştirilerek değerlemeye tabi tutulur. Alım satımdan kaynaklanan tüm maliyet, vade boyunca kar-zarar hesaplarında amortize edilir. Borç alınan miktara eşit pasifte bir Borç Hesabı tesis edilir.

Alıcı kıymetlerin vadede iadesine ilişkin yükümlülük değil hak sahibiye, muhasebeleştirme opsiyonun kullanılma olasılığına dayalıdır. Opsiyonun fiyatlaması, bu hakkın kullanımını kuvvetle muhtemel kılıyorsa, işlem sanki yü-

kümlülük içeren bir repo işlemi gibi değerlendirilerek ilgili kayıtlar tesis edilecektir. Aksi takdirde, bilanço dışı kalemler arasında yükümlülük içeren bir satış olarak satıcının kayıtlarında yer alacaktır.

2.4.1.2. Vergi Uygulaması

Alicının işlem konusu kıymetleri bir satış anlaşmasının gereğini yerine getirmek üzere alması durumunda, menkul kıymet ödünç sözleşmesine uygulanan özel koşullar repo işlemleri için de geçerlidir.

Kıymetin vadede geri satışı taahhüt değil ve fakat bir hakkı temsil ediyorsa, adı geçen özel koşullar uygulanmaz. Bu durumda satıcı, kıymetin satışından kaynaklanan herhangi bir ticari kazanç için vergi ödemek zorundadır. Alıcı da, kıymetler vadede satıcıya geri satıldığında, kar etmiş ise bu matrah üzerinden vergiye tabi olacaktır.

2.5. Amerika Birleşik Devletleri'nde Vergilendirme

2.5.1. Repo İşlemleri

Günlük yaklaşık olarak 600 milyar dolarlık repo işlem hacmine sahip bu ülkede, repo işlemlerinin teminatlı kredi olarak değerlendirilmeleri nedeniyle, kıymetin satışı sonucu kar yada zararın doğmu söz konusu değildir. Öte yandan, işlemde kullanılan kıymete bağlı olarak bir repo işlemi fiili bir satış olarak değerlendirilebilir. Bir repo işleminin satış olup olmadığı değerlendirilmedi;

- İşleme konu olan menkul kıymeti ilerdeki bir tarihte geri alma yükümlülüğünün yazılı olup olmadığı,

- Tarafların niyetleri,

- Alıcının kıymetten kaynaklanan getirileri kendisinin tahsil edip etmediği,

- Satıcının ödünç alınan para için faiz ödeyip ödemediği,

- Satıcının kıymetleri geri alma taahhüdünde bulunup bulunmadığı,

- Alıcının kıymetleri yeniden satarak kendi adına kar edip edemeyeceği,

kriterleri dikkate alınmaktadır.

Kıymet satışı olarak değerlendirilen repo işlemlerinde satıcı, kıymetin transferi neticesinde doğan kar ya da zararı muhasebeleştirmek zorundadır. Alıcının vergi matrahı alım fiyatına eşit olup, elde tutma süresi alım tarihinde başlar. Kıymetten kaynaklanan herhangi bir faiz ya da temettü kıymetin maliki olan satıcıya aittir. Kıymetin geri alımıyla, aynı vergi etkisi söz konusu olur. Yani, alıcı kıymeti satmış olarak değerlendirilir.

Menkul kıymet ödünç işlemleriyle repo işlemleri arasında farklılıklar olmakla beraber, her ikisi de bir çok bakımdan teminatlı kredi olarak dikkate alınırlar.

Her iki işlem de de, kıymetlerin yasal hamili mülkiyetten kaynaklanan ekonomik faydaları elde eder, yükümlülüğüne ise katlanır. Ayrıca, her iki işlemde ödünç veren bir ücret alır. Repo da para, kıymetlerin teminat olarak alınması karşılığında ödünç verilmektedir. Oysa, menkul kıymet ödünç işleminde, nakit ya da başka bir aktif kalem, ödünç alınan kıymet için teminat vasfı taşımaktadır.

Teminatlı kredi olarak görülen repo işleminde, satıcının ödediği para faiz olarak hesaba katılır. Kredinin vadesi boyunca, kıymetten kaynaklanan faiz ya da temettü satıcıya iade edilir. Satıcıya yapılan bu tip ödemelerin mahiyeti konusunda belirtisizlik vardır.

Kaynakça

Yetim, Sedat ; Repo, Ters Repo ve Menkul Kıymet Ödünç İşlemleri, 1997, Kitap, SPK yayınları.